

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA SEKIN O'RGANADIGAN O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK STRATEGIYALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18719780>

Qosimova Ozoda Xudoynazarovna

KIUT Samarqand filiali Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti,

Zoxirova Zarnigor Zokirovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali talabasi.

Annotatsiya

Maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida sekin o'rganadigan o'quvchilar bilan ishlashning pedagogik-psixologik asoslari yoritiladi. Ularni erta aniqlash, individual yondashuvni qo'llash hamda interaktiv metodlardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar

boshlang'ich ta'lim, sekin o'rganadigan o'quvchilar, individual yondashuv, pedagogik strategiyalar, interaktiv metodlar.

Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri barcha o'quvchilar uchun teng va sifatli ta'lim imkoniyatlarini yaratishdan iboratdir. Zamonaviy ta'lim konsepsiyasida har bir bolaning shaxs sifatida rivojlanishi, uning qobiliyati va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish ustuvor yo'nalish hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi me'yoriy-huquqiy hujjatlarida ham har bir bola bepul va sifatli ta'lim olish huquqiga egaligi alohida ta'kidlanadi. Shu bois ta'lim jarayonida individual farqlarni hisobga olish, ayniqsa sekin o'rganadigan o'quvchilar bilan tizimli ishlash dolzarb pedagogik masalalardan biridir.

Sekin o'rganadigan o'quvchilar qobiliyatsiz emas, balki bilimni o'zlashtirish jarayonida ko'proq vaqt, takroriy tushuntirish va qo'shimcha pedagogik yordam talab qiladigan bolalardir. Ularning o'zlashtirish sur'ati past bo'lishi individual psixologik xususiyatlar (xotira hajmi, tafakkur tezligi, diqqat barqarorligi), ijtimoiy muhit (oilaviy sharoit, kommunikativ tajriba), shuningdek, ta'lim jarayonining noto'g'ri tashkil etilishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida muhim davr hisoblanadi. Aynan shu bosqichda o'quvchining o'qishga bo'lgan munosabati, o'ziga ishonchi va motivatsiyasi shakllanadi. Agar sekin o'rganadigan o'quvchiga o'z vaqtida pedagogik-psixologik yordam

ko'rsatilmasa, unda o'qishga nisbatan befarqlik, o'ziga ishonchsizlik va past o'zlashtirish ko'rsatkichlari yuzaga kelishi mumkin.

Shu sababli ta'lim jarayonida differensial yondashuv, individual topshiriqlar, rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlovchi pedagogik muhitni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv har bir o'quvchining imkoniyatlarini hisobga olib, uning yaqin rivojlanish zonasiga mos ravishda ta'lim berishni ta'minlaydi. Natijada sekin o'rganadigan o'quvchilarning bilim olish jarayoni samaraliroq tashkil etiladi va ularning shaxsiy rivojlanishiga zamin yaratiladi.

Sekin o'zlashtiruvchi o'quvchilarda o'quv materialini qabul qilish va qayta ishlash jarayoni nisbatan sust kechadi. Ular yangi ma'lumotni tushunish, tahlil qilish va xotirada mustahkamlash uchun ko'proq vaqt talab etadi. Bunday o'quvchilarda diqqat barqarorligi yetarli darajada shakllanmagan bo'lishi mumkin, ya'ni ular dars jarayonida tez chalg'iydi yoki uzoq vaqt davomida bir faoliyat turiga e'tibor qaratishda qiyinchilikka duch keladi. Shuningdek, mustaqil ishlash jarayonida topshiriqni rejalashtirish, uni bosqichma-bosqich bajarish va natijani nazorat qilishda yordamga ehtiyoj sezadilar. Ko'pincha takroriy muvaffaqiyatsizliklar tufayli ularda o'ziga ishonchsizlik, tortinchoqlik va passivlik shakllanishi mumkin.

Biroq sekin o'zlashtiruvchi o'quvchilarni biryoqlama baholash to'g'ri emas. Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ular murakkab masalalarni chuqurroq anglashga moyil bo'lishi, mavzuni asta-sekin, ammo puxta o'zlashtirishi mumkin. Ular uchun ma'lumotning mantiqiy izchillikda, sodda va tushunarli tarzda bayon qilinishi muhim ahamiyatga ega. Zarur pedagogik sharoit yaratilganda bunday o'quvchilar barqaror natijalarga erisha oladi.

Shu bois ta'lim jarayonida individual yondashuvni qo'llash, topshiriqlarni differensiallashtirish, qo'shimcha tushuntirish va muntazam rag'batlantirish muhim hisoblanadi. O'quvchining shaxsiy rivojlanish dinamikasini hisobga olish, uni boshqa o'quvchilar bilan emas, balki o'z oldingi natijalari bilan taqqoslash pedagogik jihatdan samarali yondashuvdir. Bunday tizimli va qo'llab-quvvatlovchi muhit sekin o'zlashtiruvchi o'quvchilarning intellektual hamda psixologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mashhur rus psixologi Lev Semyonovich Vygotskiy tomonidan asoslangan madaniy-tarixiy nazariya bolaning psixik rivojlanishini ijtimoiy muhit, muloqot va ta'lim jarayoni bilan uzviy bog'liq holda tushuntiradi. Unga ko'ra, bolaning aqliy rivojlanishi avvalo ijtimoiy faoliyat jarayonida, ya'ni kattalar va tengdoshlar bilan hamkorlikda shakllanadi, keyinchalik esa bu tajriba ichki psixik jarayonga aylanadi. Shunday qilib, ta'lim rivojlanishdan ortda qoluvchi emas, balki uni ilgarilatuvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan “yaqin rivojlanish zonasi” tushunchasi pedagogika va psixologiya fanida muhim metodologik asos hisoblanadi. Mazkur tushunchaga ko‘ra, bola mustaqil ravishda bajara oladigan vazifalar bilan kattalar yoki bilimli tengdoshlar ko‘magida bajarishi mumkin bo‘lgan vazifalar o‘rtasida muayyan rivojlanish maydoni mavjud (Vygotskiy, 1982). Aynan shu zona doirasida tashkil etilgan maqsadli pedagogik yordam bolaning intellektual salohiyatini kengaytiradi va uning rivojlanish jarayonini jadallashtiradi.

Sekin o‘rganadigan o‘quvchilar bilan ishlashda ushbu nazariyaning ahamiyati ayniqsa katta. Chunki bunday o‘quvchilar ko‘pincha mustaqil faoliyatda qiyinchilikka duch keladi, biroq to‘g‘ri yo‘naltirilgan yordam, tushuntirish va qo‘llab-quvvatlash orqali murakkab vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishi mumkin. Demak, muammo bolaning imkoniyatida emas, balki ta‘lim jarayonining qanday tashkil etilganidadir.

Ilmiy tadqiqotlar hamkorlikka asoslangan ta‘lim shakllari, jumladan, kichik guruhlarda ishlash, suhbat va muhokama metodlari sekin o‘rganadigan o‘quvchilarning faolligini oshirishini ko‘rsatadi (Elkonin, 1989). Bunday yondashuv o‘quvchilarda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi, o‘z fikrini ifodalashga undaydi hamda ichki motivatsiyani kuchaytiradi.

Shu tariqa, Vygotskiy ta‘limoti sekin o‘rganadigan o‘quvchilarni baholashda va ular bilan ishlash strategiyalarini ishlab chiqishda ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Yaqin rivojlanish zonasiga tayangan holda tashkil etilgan ta‘lim jarayoni har bir bolaning potensial imkoniyatlarini yuzaga chiqarishga imkon beradi.

Sekin o‘rganadigan o‘quvchilar bilan ishlash jarayonida ta‘limni to‘g‘ri tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday o‘quvchilarga nisbatan bir xil talab va usullarni qo‘llash kutilgan natijani bermasligi mumkin. Shu sababli pedagogik strategiyalar ularning individual xususiyatlari, o‘zlashtirish sur‘ati va psixologik holatini inobatga olgan holda tanlanishi zarur.

Avvalo, individual yondashuv ta‘lim samaradorligini ta‘minlovchi asosiy omillardan biridir. O‘qituvchi o‘quvchining bilim darajasi, qiziqishlari, kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, shunga mos topshiriqlarni belgilashi lozim. Bu yondashuv o‘quvchida o‘ziga nisbatan ishonchni shakllantiradi hamda ortiqcha zo‘riqishning oldini oladi.

Murakkab mavzularni bosqichma-bosqich tushuntirish ham samarali strategiyalardan hisoblanadi. O‘quv materiali kichik, mantiqiy bog‘langan qismlarga ajratilib, har bir bosqich mustahkam o‘zlashtirilgach keyingi bosqichga o‘tiladi. Takrorlash va mustahkamlash jarayoniga alohida e‘tibor qaratish sekin o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar uchun ayniqsa muhimdir.

Interaktiv metodlardan foydalanish ta'lim jarayonini jonlantiradi va o'quvchini faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi. Rolli o'yinlar, savol-javob usullari, kichik guruhlarda ishlash, muhokama va amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi. Bunday metodlar nafaqat bilimni mustahkamlaydi, balki muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Rag'batlantirish va ijobiy baholash ham muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Sekin o'rganadigan o'quvchi kichik yutug'i uchun ham e'tirof etilsa, unda ichki motivatsiya kuchayadi va keyingi vazifalarga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi. Aksincha, doimiy tanbeh yoki qo'rqitish o'ziga ishonchsizlikni yuzaga keltiradi va o'quv faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, vizual vositalardan foydalanish — sxema, jadval, rasm, diagramma va ko'rgazmali qurollar orqali tushuntirish — ma'lumotni aniq va tushunarli qabul qilishga yordam beradi. Ko'rgazmalilik tamoyili ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun samarali bo'lib, abstrakt tushunchalarni osonroq anglash imkonini beradi.

Umuman olganda, mazkur strategiyalar kompleks qo'llanilganda sekin o'rganadigan o'quvchilarning bilim olish jarayoni faollashadi, ularning o'zlashtirish darajasi barqarorlashadi va shaxsiy rivojlanishi uchun qulay pedagogik muhit yaratiladi.

Sekin o'rganadigan o'quvchilar bilan ishlash jarayonida o'qituvchi an'anaviy ma'nodagi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchining rivojlanish jarayonini boshqaruvchi, yo'naltiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvga ko'ra, o'qituvchi ta'lim jarayonini shunday tashkil etishi kerakki, har bir o'quvchi o'z imkoniyatlari darajasida muvaffaqiyatga erishsin. Ayniqsa, sekin o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishlashda sabr-toqat, pedagogik mahorat va psixologik sezgirlik muhim omil hisoblanadi.

O'qituvchi o'quvchini boshqa tengdoshlari bilan solishtirmasligi, balki uning shaxsiy rivojlanish dinamikasini kuzatishi va baholashi zarur. Bunday yondashuv o'quvchida o'ziga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi hamda ichki motivatsiyani oshiradi. Har bir kichik yutuqni e'tirof etish, qo'llab-quvvatlovchi fikr bildirish va konstruktiv tavsiyalar berish orqali o'qituvchi o'quvchining o'ziga ishonchini mustahkamlaydi.

Shu bilan birga, o'qituvchi dars jarayonida differensial yondashuvni qo'llashi, topshiriqlarni o'quvchilarning individual imkoniyatlariga moslashtirishi lozim. Pedagogik jarayonda ijobiy psixologik muhitni yaratish, o'quvchilar o'rtasida o'zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantirish ham o'qituvchining muhim vazifalaridan biridir.

Sekin o'rganadigan o'quvchilar bilan samarali ishlashda ota-ona va maktab hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Oila muhiti bolaning o'qishga bo'lgan munosabati va psixologik holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Agar ota-ona farzandining ta'lim jarayonida faol ishtirok etsa, uy sharoitida qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratsa va o'qituvchi bilan muntazam aloqada bo'lsa, ta'lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Demak, o'qituvchi, ota-ona va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan tizimli yondashuv sekin o'rganadigan o'quvchilarning intellektual hamda shaxsiy rivojlanishini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, sekin o'rganadigan o'quvchilar bilan ishlash boshlang'ich ta'limning dolzarb masalalaridan biridir. Ular qobiliyatsiz emas, balki individual pedagogik yondashuvni talab qiladigan shaxslardir. Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi, interaktiv metodlar va rag'batlantirish strategiyalari asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni har bir bolaning imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vygotskiy L.S. Myshlenie i rech. – Moskva: Pedagogika, 1982. – 287 b.
2. Elkonin D.B. Psixologiya obucheniya mladshix shkolnikov. – Moskva: Prosveshchenie, 1989. – 256 b.
3. Zankov L.V. Razvivayushchee obuchenie. – Moskva: Pedagogika, 1999. – 240 b.
4. Leontev A.N. Psixologiya razvitiya. – Moskva: Akademiya, 2005. – 352 b.